

"KRISTET FÖRRÄDERI"

REPLIKVÄXLING

biskop Cullberg — professor Tingsten

Svar:

DE ANKLAGELSER som jag i min artikel i anslutning till bibliotekarie Beltzkooffs bok riktade mot kyrkor och kyrkomän, bland dem biskoparna Cullberg och Nygren, gällde inte nazism eller kryptonazism. De gällde förräderi mot demokratin och frihetsprincipen genom undfallenhet och medlöperi under nazismens glansperiod. Man instämde i kritiken av demokratin och godtog diktaturen med det förbehåll att den inte fick undertrycka det kyrkosamfund, vare sig katolskt eller protestantiskt, som vederbörande tillhörde. Därjämte påpekade jag att man efter nazismens besegrande påstår att kyrkan och kyrkomän varit rörelsens mest aktiva motståndare och att i själva verket demokrati och frihet är speciellt kristna värden. Hos de flesta är det sannolikt här inte fråga om ond tro utan om en halvt omedveten opportunism, som stöds av önskan att främja kristendomen och kyrkan. Att vederlägga den framställning jag givit är inte möjligt — den bygger på handlingar och uttalanden som man kan söka undanskymma och dölja, men inte förneka. Biskop Cullbergs brev är ett utmärkt exempel på den genomskingliga alibism som tjänar till försvar.

Bland annat förklarar hr Cullberg att han under krigsåren tillhörde "en mycket exklusiv grupp av nazimotståndare". Jag betvivlar inte att så var fallet, inte heller att tyska motståndsmän hörde till kretsen. Det var i Tyskland en vanlig företeelse att folk på en gång tjänade Hitler och förberedde opposition eller revolt om Hitler skulle förlora; numera är det i Tyskland nästan lika omöjligt att finna en f d riktig nazist som det är att inom de med nazismen lierade kyrkorna finna någon som känner ansvar för vad som då skedde. Men vad skrev hr Cullberg under kriget? Jag tar några satser ur hans herdebrev av år 1940; citaten är naturligtvis lösryckta — jag kan inte trycka av hela aktstycket — men de torde vara så klara att ingen då kunde tveka om meningens. "Kyrkan är minst av allt främmande för den våldsamma kritik, som nu riktas mot den bortdöende tidsåldern. Hon har själv under

decennier sagt ungefär detsamma. Hon har med smärta iakttagit den inifrån fortgående upplösningssprocessen i vår kultur. Hon har — länge för döva öron — påtalat det mesta av det som nu är föremål för piskslagen: frihetens missbruk till självsvåld, demokratin urartning till partigräl, det lyckoideal, som avslöjat sig i tidens fadda njutningskult, den dæsta ovilligheten att ta på sig personliga offer till det helas båtnad och för att trygga släktets framtid. I allt detta har hon icke kunnat undgå att se symtomen på den västerländska kulturens åderförkalkning, även om hon brukat en mindre biologisk terminologi. Långt innan uttrycket "Untergang des Abendlandes" blivit ett slagord, hade hon talat om den d o m, som måste gå över världen, om icke en radikal förnyelse kommer till stånd. Och utan tvivel — den brytningstid, som nu är inne, den är domen, icke den slutgiltiga, men en sådan dom som Gud då och då håller med sin mänsklighet... jag kan icke undgå att se de ödesdigra verkningarna av det faktum att de nutida demokratierna skurit av förbindelsen med de kristna livsmakter på vilka deras existens från begynnelsen var uppbyggd. Därmed har i själva verket deras livsnerv avklippts, och redan höras fotstegen av de män som skola bära dem till graven...

Kyrkan kan icke stå som en

likgiltigt åskådare inför denna sociala maktkamp, men lika litet som hon får identifiera sig med den demokratiska samhällssynen, lika litet får hon göra någon annan politisk ideologi till sin egen. Om kyrkan sålunda principiellt skall vara redo att tjäna sin Herre och sitt folk i varje situation och inom ramen av varje samhällsskick, så ges det dock — det borde vara självklart — en bestämd reservation: hon måste själv tillerkännas obeskuren frihet att förkunna evangeliet om Kristus...

Icke ens angrepp på den allmänna tanke-, tros- och yttrandefriheten får föranleda kyrkan att frångå sin lojalitet mot dem som ha den politiska ledningen av hennes folk om hand — så länge hennes egen frihet icke sättes i fråga."

Vad ville hr Cullberg säga i denna situation, då Norge och Danmark var ockuperade och Sverige hotat? Uppenbarligen att blott kyrkan fick behålla sin frihet, skulle den inte opponera mot att friheten för andra undertrycktes. Tvärtom betygade hr Cullberg att kyrkan instämde i angreppen mot vad han enligt då bruklig fraseologi kallade "den bortdöende tidsåldern". Han skrev med belåtenhet att en Guds dom var fälld, och han hörde fotstegen av de män som skulle bära de nutida demokratierna till graven. Han kunde väl inte tro att de män vilkas fotsteg han lyssnade till var andra än segrarna i Söder?

Nu skriver hr Cullberg att han "är kritisk mot vissa sidor av den sekulariserade demokratin". Då skrev han — citatet är riktigt (Svensk Tidskrift 1939, sid. 440 ff) — att kyrkan inte borde "skänka ny inspiration åt den sönderfallande humana demokratin". Han fortsatte med värre saker. "Den demokratiska västerländska kulturen", ansåg han, "glider allt tydligare över i demoni." "Den största olyckan just nu är inte kriget, inte ens det totala, utan att kristendomen läses fast vid denna demoniska civilisation." Vår demokrati likställdes från denna avgörande synpunkt med diktaturerna. — Det är numera dess bättre inte ängre modernt att kalla demokratin för demoni.

Hr Cullberg försvarar också bi-

skop Nygren, som 1938 skrev att "det kan icke vara kyrkans uppgift att träda in för 1789 års idéer, när dessa börja vackla", men efter kriget förklarade att kyrkan "fört frihetens talan" och att detta "varit just en väsentlig del av dess uppgift". Försvaret för hr Nygren består i en hänvisning till dennes arbete "Den tyska kyrkstriden" (1934). I denna tar hr Nygren mycket riktigt parti för den tyska bekännelsekyrka som inte ville reduceras till en gren av den nazistiska propagandaapparat. Men hr Nygren betonade just att denna kyrkas motstånd "gäller icke en förklädd reaktion mot den nationalsocialistiska staten... icke heller en kamp för det liberalistiska frihetsidealet". Hr Nygren värjde alltså bekännelsekyrkan genom att framhålla dess i stort sett positiva hållning till nazismen och dess avvisande av frihetsidealet; nu vill hr Cullberg i detta se en kamp mot själva nazismen. Det sker säkert i god tro, men man måste anstränga sig för att fatta den. — För övrigt finns mycket annat obehagligt i den Nygrenska boken: nazismen sades ha gått för långt i jedeförföljelse men "en praktiskt utjämnande reglering" var nödvändig, berättelserna om grymhet i koncentrationslägren sades — naturligtvis utan skymt av bevisning — i regel vara "Greuelpropaganda".

Jag begagnar tillfället att beröra en artikel av fil dr Erik Hjalmar Linder, som gäller min recension av Beltzkooffs bok. Dr Linder och jag har på många punkter samma mening, och det skulle föra för långt att polemisera i detaljer. Att dr Linder var klar antinazist under den frestande tiden har jag redan framhävt och han gör orätt i att halvt om halvt beskylla mig för att mena något annat. Vad jag reagerat mot var följande sats i dr Linders skrift "Kristendomen i krisen" (1941): "Gud är inte i kriget. Vi vet inte om han sänder kriget. Men vad vi vet är att han uppenbarar sig i kriget likaväl som i freden, och vad vi likaledes vet är att han inte förmår att använda de ofattbara, övermänniska prövningar, som framkallas av mänsklig synd, grymhet och svaghet, till hävstångar i sin vimpres." Jag betecknade dessa satser som

"förfäran
fortfarar
strök a
dr Lind
hans u
har sag
är säke
är hygg
inte all
serna -
Linder
sin mer
gar dr
uppenb
centrat
förstå d
de citer
har jag
och jag
grep de

15/6 ✓

"förfärande suddiga" och tycker fortfarande så, men jag underströk att dr Linder säkert inte ville försvara kriget. Nu skriver dr Linder att jag inte litat på att hans uppsåt varit hyggligt; jag har sagt ungefär det motsatta och är säker på att hans uppsåt alltid är hyggligt — men hygglighet är inte alltid nog. Vidare sägs att satserna — som inte citeras av dr Linder — är mycket enkla till sin mening. Förstår jag inte, frågar dr Linder, att godheten kan uppenbara sig också i ett koncentrationsläger? Jo, jag tror mig förstå det, men att tanken bakom de citerade satserna var så enkel har jag inte förstätt förrän nu, och jag undrar om dr Linder begrep det 1941.

HERBERT TINGSTEN

DEN AMERIKANSKE forskaren Leon Edel är sedan många år sysselsatt med att skriva den "definitiva" biografien över Henry James och med att publicera James brev och i bokform aldrig utgivna artiklar. Nu senast har han ombesörjt en ny utgåva av mästarens första roman, *Watch and Ward*, som sedan länge varit påtänkt; den kom först som följetong i *Atlantic Monthly* 1871 och därefter i bokform sju år senare. I brev till redaktionen av *Atlantic Monthly* förklarade James boken vara "ett av denna tidsålders och alla tiders främsta arbeten". Det är förvisso överdrivet, men för beundrare av James har romanen det största intresse; stil och analys har i denna liksom i andra skrifter från detta skede inte samma subtilitet och komplikation som i de senare romanerna, men man återfinner här många av de för James karaktäristiska greppen. Det största intresset för en lekman har kanske dock intrigen och dess säregna presentation.

Romanen handlar om en man på 29 år — enligt våra begrepp ung, då snarast medelålders — som efter ett misslyckat frieri adopterar en föräldralös och övergiven flicka på 12 år i avsikt att senare gifta sig med henne. Roger

Henry James "Lolita"

Den unge Henry James.

Lawrence är förmögen och drar sig tillbaka från affärerna för att ägna sig åt att göra Nora perfekt, "att göra henne lycklig för att hon skall bli god". Han har framgång: Nora växer upp till en skön, förfinaad och bildad världsdam, men bevarar "den välsignade bindeln av amerikansk oskuld". Då Nora blir aderton år uppstår svårigheter: hon blir lätt förälskad i en flirtig societetspräst, hon kommer underfund med Rogers planer och vill fly från sitt beroende och sin tacksamhetsskuld. Men i några kapitel, som är de bästa i boken, ordnar sig allt. Noras oskuld, eller rättare sagt hennes naturliga hederlighet, består alla prov, hon besegras av Rogers godhet, kärlek bryter fram ur bådass tillgivenhet, och det fulländade äktenskapet meddelas på sista sidan.

Edel kastar i sin introduktion fram tanken att romanen kan jämföras med André Gides "Pastoralsymfonien" och Nabokovs "Lolita". I själva verket kan dessa tre romaner brukas som illustrationer till sättet att behandla sexuella frågor under tre generationer. I James bok är det självfallet att Roger lever kyskt och alltid har gjort det; de antydningar som finns om fysisk kärlek smälter

ihop med bilden av ömhet och äktenskaplig tillgivenhet; att äktenskap betyder samlag är en tanke som helt överlämnas åt den odygdige läsaren att finna på. I Gides roman upptäcker prästen-adoptivfadern efter hand att han är förälskad i Gertrude på jordiskt vis. I "Lolita" är det blott alltför klart vad det gäller; här blir barnet nymfette och beskyddaren en besatt älskare.

Det kanske mest egenartade i James roman är likväl de berörda antydningarna. Dessa har stundom en form som vår tids sexuella öppenhet ger en rent fysisk mening, men som för James och hans läsares puritanism måste ha vävts in i det förmildrande och fördunklande idealistiska sammanhanget. Det mest slående exemplet är då Roger på ett tidigt stadium — Nora är tretton år — funderar på om "en smula kurtis i förväg (precursory lovemaking) kunde göra någon skada". "Marken kunde varsamt uppmjukas för att motta hans sädd; den unga flicknaturens kronblad kunde lekfullt föras isär för att göra blommandens gyllene hjärta mera tillgängligt för hans vertikala strålar."

Inför formuleringar som dessa

kan man fråga sig om den nyss givna karaktärstypen av James metod är riktig. Var det inte fråga om medvetet och ohöjtt sexuella anspelningar? Edel tycks vara något osäker på den punkten. Han talar om författarens "totala omedvetenhet" och om romanens "ytterliga oskuldfullhet", men han förklarar också att den unge James genom romanen fick "en verbal utlösning för mycken libidinös känsla"; möjligen avses att James "omedvetet" utlöste sin sexualitet genom de diskuterade uttrycken, en extravagant tanke i Freuds stil. Det väsentliga synes emellertid vara att James och hans läsare, vare sig de uppfattade det lästa som en fysisk anspelning eller inte, såg dess andliga eller idealistiska mening som det centrala, medan det för oss är naturligt att koncentrera uppmärksamheten i den andra riktningen. Vi rodnar, som Edel skriver, inför den 28-åriga James naivitet; hans läsare i Boston för nittio år sedan skulle rodnar inför våra smutsiga tankar.

Utan tvivel var James en extrem representant för puritanismen, även sådan den blomnade i Nya England på 1870-talet. Han hade inte upplevt — och kom kanske aldrig att uppleva — någon kärlekshistoria eller någon erotik. Möjligen hade han varit svalt förälskad i sin kusin Minny Temple, men vid hennes död år 1870 synes han — som Edel berättar i första delen av sin Jamesbiografi — ha varit lättad över att det var slut med saken: "Ju mer jag tänker på henne, desto mera lycklig är jag över att ha henne förflyttad från det verkliga föränderliga värld till tankarnas trygga rike." Boken om Roger och Nora är kanske påverkad av upplevelsen med Minny — hos båda de unga flickorna finns den "bindel av amerikansk oskuld" som James senare skulle beskriva i "Daisy Miller" och andra mästerverk.

HERBERT TINGSTEN